

PAPER DETAILS

TITLE: Osmanli Dönemi'nde Kudüs'ün Tanınmis Ailelerinden Hüseyinîler

AUTHORS: Muttalip SIMSEK

PAGES: 39-76

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789943>

Osmanlı Dönemi'nde Kudüs'ün Tanınmış Ailelerinden Hüseyinler

A Notable Family in Jerusalem in the Ottoman Period: Husaynis

Muttalip ŞİMŞEK^(*)

Öz

Osmanlı döneminde Kudüs'ün sosyal ve dinî hayatında tanınmış ailelerin ayrı bir yeri vardı. Bu aileler şehrin Osmanlı hâkimiyetine girişinden itibaren başta Mescid-i Aksa ve Kubbetü's-sahre olmak üzere ibadethanelerin imam ve müezzinliği, vakıfların müteveli ve nazırlığı, peygamber ve âlimlere ait kabirlerin türbedarlığı ile nakibüleşraflık ve müftülük gibi makamlarda vazife almak için rekabet etmişlerdi. Bu aileler içerisinde önemli bir yere sahip olan Hüseyinler, belirtilen makamlara sahip olmak için Kudüs'ün önde gelen diğer aileleriyle (şehir merkezinde Halidiler ve 'Alamîler, kırsal bölgelerde İbn Simhan gibi) güç mücadelesine girmişlerdi.

Bu çalışmada, Hüseyin ailesinin 18. yüzyılın başlarından II. Abdülhamid döneminin sonuna kadar geçen süreçte Kudüs'teki durumları ele alınacaktır. Osmanlı Arşivi belgeleri ve Kudüs Şerîye Sicilleri ışığında yapılacak değerlendirmelerde, evvela ailenin Nakibüleşraf İsyanı sırasındaki tutumu ve bu olayın aileye etkisi hakkında bilgi verilecek, daha sonra Tanzimat öncesi ve sonrası ile Sultan II. Abdülhamid döneminde meydana gelen gelişmelere göre ailenin durumu ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Kudüs'ü, Hüseyin Ailesi, Nakibüleşraf, Halidî Ailesi, Alamî Ailesi.

Abstract

Notable families had a special place in the social and religious life of Jerusalem during the Ottoman period. These families competed in order to serve in positions, such

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş Tarihi: 27.03.2019

Kabul Tarihi: 23.05.2019

^(*) Dr., Öğretmen (MEB), Selçuklu/KONYA, mutsimsek@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1184-2345>

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 8,
39-75

as imams or muezzins in the places of worship, especially in the al-Aksa Mosque and the Dome of the Rock (Sakhra), or as the mutawalli and the supervisor (nazır) in the wakfs, or as the tomb keepers in the tombs of the prophets and scholars, or as the naqib al-ashraf or the mufti. In this regard, Husaynis, who had an important place among these families, engaged in power struggles with other notable families of Jerusalem (e.g. Khalidis and Alamis in city center, Ibn Simhan in rural areas).

In this study, Husayni household's political status in Jerusalem between the beginning of the 18th century and the end of Abdulhamid II's reign will be discussed. In the light of the Ottoman archival documents and Jerusalem sharia sijills, firstly the attitude of the family during the Naqib al-Ashraf Rebellion and the effect of this event on the family will be illuminated. After that, the changing political status of the family will be revealed according to the developments before and after the Tanzimat as well as in the period of Sultan Abdulhamid II.

Keywords: Ottoman Jerusalem, Husayni Family, Naqib al-Ashraf, Khalidi Family, Alami Family.

Giriş

Tanzimat öncesi Kudüs Sancağı, Gazze'den Nablus'a ve oradan kuzeydeki Şam'a ulaşan yüksekçe bir karayolu üzerinde nispeten küçük bir bölgeydi. Kudüs'ün siyasi ve ekonomik önemi oldukça sınırlıydı ve şehir kabaca kırsal bir karaktere sahipti. Özellikle bu dönemde, Osmanlı yöneticileri için Mekke ve Medine'den sonra büyük bir öneme sahip olan Kudüs'ün sosyal, ekonomik, dinî ve idari hayatında bölgenin tanınmış ailelerinin ayrı bir yeri vardı. Bu aileler başta Mescid-i Aksa ve Kubbetü's-sahre'nin imam ve müezzinliği olmak üzere, Kudüs müftülüğü, şeri mahkeme kadılığı ve başkâtipliğinin yanında, gerek Osmanlı idarecileri tarafından, gerekse bölgedeki zenginler tarafından kurulan vakıfların mütevelliliği ile türbedarlık, muvakkitlik gibi pek çok makamı ellerinde bulunduruyorlardı. Her aile sahip olduğu makamın ekonomik ve sosyal avantajlarını en iyi şekilde kullandığından, biraz sonra detaylı bilgi verileceği üzere, kendilerine tevdi edilen görevin süresi dolunca Kudüs

mütesellimi (daha sonra mutasarrıflar), Şam valisi veya İstanbul'daki etkili yöneticileri devreye sokarak sahip oldukları makamın yine aynı ailede kalması için büyük çaba sarfediyorlardı. Bu kutsal şehirde yapılan hizmetlerden elde edilen gelirler seçkin aileler için bir geçim kaynağıydı ve bu yüzden şehrin tanınmış aileleri arasındaki rekabet, Kudüs'ün Osmanlı idaresine girişinden 20. yüzyılın başlarına kadar, kimi zaman pasif, kimi zaman da yoğun bir şekilde devam etmiştir.¹

Osmanlı Devleti'nin özellikle Suriye² topraklarında bu tür ailelerin gereğinden fazla güç kazanması, merkezî idarenin zayıf olmasından kaynaklanıyordu. Buna paralel olarak bölgeye gönderilen yöneticilerin vergi toplama ve gayrimüslim cemaatlerin hukuklarına riayet etme gibi hususlarda hatalı tavırları bölge halkının haklarını aramak için tanınmış aileler etrafında toplanmasına sebep oluyordu. Aslında merkezî iktidarın güçlü olduğu zamanlarda yerel güçler (tanınmış aileler, Kudüs çevresindeki köylerde şeyhler vs.) pasif durumdaydı, ancak belirtilen nedenlere bağlı olarak, 18. yüzyılda aktif hale gelmeye başladılar. Örneğin, bu süreçte el-Azm ailesi Şam'da nasıl gücünü sağlamlaştırmaya başlamışsa, Hüseyinî ailesi de Kudüs'ün sosyal, ekonomik ve dinî hayatında etkili olmaya başlamış ve bu gücünü uzun bir süre muhafaza etmeyi başarmıştır.³

Bu çalışmada, Kudüs'ün önde gelen ailelerinden Hüseyinîlerin 18. yüzyılın başlarından II. Abdülhamid döneminin sonuna kadar geçen süreçte şehrin sosyal, dinî, ekonomik ve idari hayatına etkisi ele alınacaktır.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 8,
39-75

¹ Bu hususlar için bkz. Yasemin Avcı, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)*, (Ankara: Phoenix Yayınları, 2004), 48; Abdalqader Steih, "18. Yüzyılın İlk Yarısında Kudüs Sancağı'nda Merkez ve Çevre İlişkisi Bağlamında Osmanlı Devleti ve Yerel Güçler," *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı 8 (Güz 2016): 241-257.

² 19. yüzyılda Suriye, bugünkü Suriye'den daha geniş bir alanı ifade ediyordu. Yani günümüzdeki Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve İsrail topraklarının büyük bir kısmı o dönem Suriye Vilayeti ya da Bilâd-ı Şam olarak adlandırılıyordu.

³ Thomas Philipp, *Acre: The Rise and Fall of a Palestinian City, 1730-1831* (New York: Columbia University Press, 2001), 3-4.

Burada evvela, ailenin 18. yüzyılın başlarında bir isyana öncülük etmesi ve sonrasında nasıl bir muamele ile karşılaştığı hususu değerlendirilecek; daha sonra Tanzimat öncesi ve sonrasındaki durumları detaylı bir şekilde ortaya konacaktır. Aslında, bu çalışma ile ilgili Ilan Pappé'nin *"The Rise and Fall of a Palestinian Dynasty, The Husaynis 1700-1948"* adlı eseri ile Butrus Abu-Manneh'in *"Jerusalem in the Tanzimat Period, The New Ottoman Administration and Notables"* adlı makalesi Hüseyinî ailesinin Osmanlı dönemindeki durumuna ışık tutan iki önemli kaynak olarak öne çıkmaktadır. Ancak her iki eserde de bazı hususlar yeterince ele alınmamış ve birinci elden kaynak olarak Osmanlı Arşivi belgelerine yer verilmemiş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma ile Hüseyinî ailesinin Osmanlı dönemindeki durumu Osmanlı Arşivi belgeleri ışığında detaylı bir şekilde değerlendirilmiş olacaktır.

1. Nakibüleşraf İsyanı ve Hüseyinîler

Tarihî bir geçmişî olmakla birlikte nakibüleşraflık makamının Osmanlı Devleti'nde bir müessese olarak ortaya çıkışı II. Bayezid dönemine rastlamaktadır. Bu dönemden itibaren büyük oranda seyyid ve şerifler arasından seçilen nakibüleşrafların görevleri arasında en önemlisi, seyyid veya şerif olanlar ile Hz. Peygamber'in soyundan gelmediği halde bu sınıfa ait olduğunu iddia edenleri (müteseyyidler) ayırt etmektir. Bir şahıs seyyid veya şerif olduğunu, nakibüleşrafın veya taşradaki temsilcisi kaymakamın huzurunda yine kendisi gibi Hz. Peygamber'in soyundan gelenlerin şahitliğiyle ispat etmesi halinde kendisine "siyâdet hücceti" adı verilen bir belge veriliyordu. Bu belge, Osmanlı Devleti'nde bu sınıfa mensup olanlara vergi ve askerlik muafiyeti yanında gerek devlet kademelerinde gerekse toplumsal alanda bazı ayrıcalıkları da beraberinde getiriyordu.⁴

⁴ Hüccet bir hükmü içersin veya içermesin kadı tarafından tanzim edilen hukuki bir belgedir. Nakibüleşrafların yanında şeri mahkemeler de siyâdet hücceti veriyordu. Aynı şekilde şahsın, şahitlerin huzurunda Hz. Peygamber'in soyundan olduğunu ispat etmesi

İslam tarihinde meydana gelen bir takım siyasi, sosyal ve ekonomik şartların etkisiyle seyyid ve şerifler yüzyıllar boyunca geniş bir alana yayılmışlardı. İslam devletlerinin seyyid ve şeriflere bazı ayrıcalıklar tanınması, onların kayıt altına alınması için devlet merkezinde bulunan nakibüleşrafa bu konuda yardımcı olacak görevlilerin tayin edilmesi lüzumunu ortaya çıkarmış ve Abbasiler'den itibaren seyyid ve şeriflerin meskûn olduğu yerlerde birer vekil (kaymakam) bulundurulmuştu. Osmanlı Devleti de geniş bir coğrafyada hüküm sürdüğü için Hz. Peygamber'in soyundan gelenlerin tespit ve kaydının daha sağlıklı yapılabilmesi adına taşrada birçok nakibüleşraf kaymakamı görevlendirmiştir.⁵ Nakibüleşraf kaymakamları, İstanbul'daki nakibüleşrafın taşradaki temsilcileri idi ve görev yaptıkları bölgelerde seyyid ve şerifleri kayıt altına aldıkları gibi, müteseyyidler tespit etmek ve bunun için gerekli tedbirleri almakla mükelleflerdi.⁶

Hüseyinî ailesi uzun yıllar Kudüs ve çevresindeki seyyid ve şeriflerin sorumlusu olarak kabul edilen nakibüleşraf kaymakamlığı vazifesini yürütmüştü. Hz. Muhammed'in nesline duyulan muhabbetin bir tezâhürü olarak halk seyyid ve şeriflerin temsilcisi olan bu aileye büyük saygı duyuyordu. Osmanlı Devleti, Kudüs ve çevresine hâkim olduktan sonra, diğer bölgelerde olduğu gibi, nakibüleşraflık makamını "sülale-i tahire"den

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 8,
39-75

gerekiyordu. Ancak her hâlükârda, sâdattan olduğu tescil edilen şahıs "Siyâdet Defteri"ne kaydediliyordu. Zira elindeki hüccetin kaybolması halinde yeniden tanzim edilebilmesi için bu defterlere bakılıyordu. Murat Sarıcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakibü'l-eşraflık Müessesesi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003), 82.

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1965), 168-169; Rüya Kılıç, *Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), 47.

⁶ 19. yüzyılın ortalarında taşrada toplam 168 nakibüleşraf kaymakamı görev yapıyordu ve bunlardan birisi de Kudüs nakibüleşrafı idi. Muttalip Şimşek, "Osmanlı Devleti'nde Nakibüleşraflık Müessesesi ve Bu Müesseseye Bağlı Kaymakamlıklar (19. Yüzyıl)," *Tarihin Peşinde* 19, (Nisan 2018): 401-431.

gelenlere tevdi etmiş ve büyük bir sorun olmadığı müddetçe de bu makam genellikle hep aynı ailede bırakılmıştı. Kudüs'te nakibüleşraflık makamıyla özdeşleşen Hüseyinîler için bu durum 18. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Zira Osmanlı tarihinde "Nakibüleşraf İsyanı" olarak da bilinen ve ailenin saygınlığına büyük zarar veren olaydan sonra Hüseyinîlere neredeyse yarım asır boyunca önemli makamlar tevcih edilmemiştir.

Nakibüleşraf İsyanı 1703 yılında patlak vermiş ve Osmanlı yönetimini bir hayli meşgul etmişti. Kudüs nakibi olan ve Hz. Peygamber'in soyundan gelen Muhammed b. Mustafa el-Vafaî el-Hüseyinî'nin önderliğinde başlayan isyana Sancakbeyi Muhammed Paşa'nın halka usulsüz vergi yüklemesi ve diğer bazı idari aksaklıklar neden olmuştu. Kudüs nakibinin isyanı, Filistin topraklarında Osmanlı'ya karşı ilk ciddi başkaldırıydı.⁷ Aslında Osmanlı, Kudüs nakibine sadece Kudüs sancağından değil Halep bütçesinden de gelir bağlamıştı ve o aynı zamanda çevre köylerin gelirlerini de topluyordu. Böylesine ekonomik avantajlara sahip olan Nakibüleşraf Muhammed el-Hüseyinî diğer taraftan da bir müttefik elde etmek amacıyla kızını Şam ordusuna komuta eden Hüdaverdî'nin oğlu ile evlendirmişti.⁸

Nihayetinde 1703 yılının Mayıs ayında bir Cuma günü Kudüs kadısı Mescid-i Aksa'da, Sancakbeyi'nin halktan usulsüz vergi talebini ve bunun bir zulüm haline gelmesini ağır şekilde eleştiren bir vaaz verdi. Sancakbeyi'nin bu sırada Nablus'taki başka bir hadiseyle uğraşması, yani Kudüs'ten uzak oluşu, hem Kadı hem de Nakibüleşraf için iyi bir fırsat oldu ve halkın da desteğiyle kısa bir süre içerisinde isyan patlak verdi.

⁷ Minna Rozen, "The Naqib al-Ashraf Rebellion in Jerusalem (1702-1706) and Its Repercussion on the City's Dhimmi," *Asian and African Studies* 18, sayı:3 (1984): 249-270.

⁸ Michael Winter, "The Ashraf and the Naqib al-Ashraf in Ottoman Egypt and Syria: a Comparative Analysis," *Sayyids and Sharifs in Muslim Societies, The Living Links to the Prophet*, ed. Morimoto Kazuo (New York: Routledge, 2013), 150-153.

Şehir hapishanesinde bulunan mahkûmların serbest bırakılmasıyla daha da güçlenen isyancılar şehrin kontrolünü zorlanmadan ele geçirdi.⁹

İsyan karşısında Sancakbeyi Muhammed Paşa bölgeden ayrılırken Nakibüleşraf Muhammed b. Mustafa el-Hüseyinî, Kudüs kadısının desteği ile şehrin idaresini üzerine aldı. Halkın da desteğini yanına alan ve Osmanlı idaresine karşı isyan eden Kudüs nakibi için şehirde bir savunma mücadelesi vermekten başka çare kalmıyordu.¹⁰ Burada dikkati çeken bir husus var ki, o da, Osmanlı idarecilerinin Kudüs'te çıkan isyan ile ciddi olarak ilgilenmeye başlamasının hemen mümkün olmamasıydı. Çünkü bu sıralar İstanbul'da meydana gelen ve taht değişikliğiyle neticelenecek olan, tarihte de "Edirne Vakası"¹¹ olarak bilinen hadiseler nedeniyle merkezî yönetim Kudüs'teki isyanla ilgilenemedi. Bu arada Muhammed Paşa'nın cezalandırılması yerine, Şam valisi ve hac emiri yapılarak taltif edilmesi tercih edildi. Kudüs'e ise sancakbeyi olarak önce Asnam Paşa, daha sonra ise Mustafa Paşa tayin edildi. Neticede, 1704 yılının sonlarına

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 8,
39-75

⁹ Rozen, "The Naqib al-Ashraf Rebellion," 252-253.

¹⁰ Eric H. Cline, *Jerusalem Besieged from Ancient Canaan to Modern Israel* (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2004), 223.

¹¹ Osmanlı Tarihi'nde "Edirne Vakası" olarak bilinen isyanın esas nedeni, Padişah II. Mustafa üzerinde büyük nüfuza sahip olan Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi'nin başta İstanbul kadılığı olmak üzere Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri ile devletin önemli kademelerine evlatlarını ve akrabalarını getirmesi, buna bağlı olarak da kendine muhalif olan devlet görevlilerinin terfilerini uzun bir süre engellemesiydi. Ayrıca, sultanın Edirne civarında avla meşgul olması ve uzun bir süre devlet işlerini Edirne'den idare etmesi devlet kademelerinde ve halk arasında huzursuzluklara neden oluyordu. Neticede, 17 Temmuz 1703'te İstanbul'da başlayan isyan kısa sürede genişlemiş, aralarında yeniçeri, cebeci, topçu, bostancı ve çeşitli esnaf gruplarından oluşan 60 bin kişilik asi kuvvet Edirne'ye harekete geçmişti. Sultan II. Mustafa isyanı bastırmak için bazı tedbirlere başvurursa da başarısız olmuş ve tahtı kardeşi III. Ahmed'e bırakmak zorunda kalmıştır. Detaylı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi V* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1947), 24-36; Abdülkadir Özcan, "Edirne Vak'ası," *TDV İslam Ansiklopedisi* 10 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), 445-446.

doğru başlayan isyanı bastırma teşebbüsleri ancak 1705 yılının Kasım ayında Mustafa Paşa'nın önderliğinde yaklaşık 2.200-2.500 yeniçerinin bulunduğu bir kuvvetle şehre yürümesi ve şehirdeki isyancıların direnme mukavemetini kırmasıyla başarıya ulaşmıştı. Kudüs'te Osmanlı hâkimiyeti 27 Kasım 1705 tarihinde yeniden tesis edildi.¹²

Sancakbeyi Mustafa Paşa Kudüs'te yeni bir askerî birlik oluşturduğu gibi, ileride olması muhtemel bir tehdidin önünü almak adına kaçmaya çalışan Nakibüleşraf Muhammed b. Mustafa el-Hüseynî'yi yakalatmış ve İstanbul'a göndermişti.¹³ Böylesine büyük bir olay sonrasında Osmanlı yöneticileri Hüseynî ailesi üyelerini Kudüs'te bırakamazdı. Nitekim ailenin büyük bir kısmı Gazze'de ikamete mecbur tutuldu. Geri kalanların ise Mısır'a gitmesine izin verildi ve Mısır'a gidenlerden bazıları kısa zamanda bölgenin ilmî hayatında önemli başarılar elde etti.¹⁴ Bu isyan hadisesi sonrasında Kudüs nakibüleşraf kaymakamlığı Hüseynî ailesinden alınarak Seyyid Abdullah el-Hicazî'ye verildi ve uzun yıllar Hüseynîler'e bu makam tevcih edilmedi.¹⁵

¹² Cline, *Jerusalem Besieged*, 224-225.

¹³ Sabık Kudüs Nakibüleşraf Kaymakamı Muhammed Mustafa el-Vafaî el-Hüseynî 1707 yılında İstanbul'da idam edilmiştir.

¹⁴ İsyan sonrasında Mısır'a gidenlerin çocuklarından birisi de Makdasi el-Hüseynî idi. Ezher Üniversitesi'nde önemli başarılar elde eden Makdasi, 1798'de Mısır'ın Fransızlar tarafından işgali karşısında halkı işgale karşı direnmeye teşvik etmiş ve bir isyanın da başlamasına öncülük etmişti. Bu teşebbüsleri nedeniyle Fransız askerleri onu aramaya başlayınca da gizlice Kudüs'e kaçmış ve burada bir süre imam olarak hizmet etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Ilan Pappé, *The Rise and Fall of a Palestinian Dynasty, The Husaynis 1700-1948* (California: University of California Press, 2010), 47.

¹⁵ Seyyid Abdullah el-Hicazî üç dile (Arapça, Farsça ve Türkçe) hâkimdi ve bu dillerde şiir yazabiliyordu. Halep müftüsünün yanında çalışmış ve bir dönem İstanbul'da yaşamıştı. İstanbul'da bulunduğu sırada Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa onu saraya davet etmiş, kendisine yakın ilgi göstermiştir. Seyyid Abdullah daha sonra seyyid ve şeriflerin vergi teftişi görevini sürdürmek üzere Halep'e dönmüştür. Winter, "The Ashraf and the Naqib al-Ashrâf," 153-154.

2. Tanzimat Dönemi Öncesinde Hüseyinî Ailesi

18. yüzyılın ortalarına doğru Hüseyinî ailesinin Kudüs'te yeniden etkin olmaya başladıkları anlaşıyor. Öyle ki, 1745 yılında nakibüleşraflık makamının yine bu aileye verildiği görülmektedir.¹⁶ Nitekim bu dönemde Seyyid Abdüllatif Kudüs'te önemli bir şahsiyet olarak öne çıkmaya başlayacaktır ve kendisi de dedeleri gibi seyyid ve şeriflerin nakibi olarak uzun bir süre görev yapacaktır. Bu süreçte, o sadece Kudüs'te değil Nablus, Gazze, Ramallah ve Cenin gibi çevre bölgelerde yaşayan seyyid ve şeriflerin de sorumluluğunu üstlenmişti. Ayrıca, isyan öncesinde yine dedelerinin uhdesinde bulunan ve bu olayla birlikte diğer ailelere geçen "Şeyhülharemlik"¹⁷ makamını da yeniden aileye kazandıran Seyyid Abdüllatif, Kudüs'teki gücünü her geçen gün artırmıştı. Ayrıca Şam Müftüsü Halil el-Muradî, kendisinden Kudüs'teki sosyal ve dinî hayatın her aşamasını kontrol etmesini isteyince Abdüllatif el-Hüseyinî daha da güçlenmiş; hem Şam vilayeti, hem de İstanbul'daki bağlantıları sayesinde uzun bir süre Kudüs'ün hatırı sayılır şahsiyetleri arasında kalmayı başarmıştı.¹⁸

Seyyid Abdüllatif el-Hüseyinî 1775 yılında vefat edince onun yerine oğlu Abdullah tayin edilmiştir. Diğer oğlu Hasan ise Kudüs'ün Hanefi (mezhebi) müftüsü olarak tayin edildi. Seyyid Abdüllatif'in bunlardan başka Abdussamed ve Mustafa adlarında iki oğlu daha vardı ve Hüseyinî ailesi bu süreçte nakibüleşraflık ve Hanefi müftülüğünün yanı sıra

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 8,
39-75

¹⁶ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 156.

¹⁷ Mescid-i Aksa ve Kübbetü's-sahre başta olmak üzere şehirdeki kutsal mekânların muhafızlığına deniyordu.

¹⁸ Abdüllatif el-Hüseyinî başta Şam valisi olmak üzere İstanbul'daki saray erkânına çeşitli hediyeler göndermek suretiyle ailenin bu çevrelerdeki dost sayısını artırmayı hiç bir zaman ihmal etmemiştir. Bu uygulama ailede bir gelenek haline gelecek ve bu sayede Hüseyinî ailesi sıkıntılı dönemlerde işlerini halletmek için daima bir yardımcı bulacaklardı. Pappe, *The Rise and Fall of a Palestinian Dynasty*, 35-36.

Kudüs'te Müslümanlar için önemli mekânlardan olan Mescid-i Aksa ve Kubbetü's-sahre'nin güvenliğinden sorumlu şeyhülharemlık makamını da ellerinde bulunduruyorlardı. Dolayısıyla Kudüs'teki en önemli makamlar Hüseyinî ailesinin tasarrufundaydı ve bu durum doğal olarak aileye büyük bir saygınlık kazandırıyordu.¹⁹

Abullah el-Hüseyinî de babası gibi vilayet merkezi ile iyi ilişkiler kurdu. Ayrıca, daha babası hayatta iken İstanbul'da bir süre kalmış ve burada kendisine bir çevre edinmişti. Bu sayede Abdullah el-Hüseyinî uzun yıllar bu makamı elinde tutmayı başardı. 1770-80'li yıllarda ailenin en güçlü ismi oldu. Kudüs müftüsü olan kardeşi Hasan ise kendini daha çok dinî ilimlere adanmıştı. 1790'ların başlarından itibaren Şam yöneticilerinin diğer ailelerle iyi ilişkiler kurmaya başlaması üzerine Hüseyinîler için zor günler başlıyordu. Bu dönemde ailelerin Kudüs'teki önemli makamları (nakibüleşraflık, müftülük, şeyhülharemlık, vakıf mütevelliliği vs.) elde etmeleri için öncelikle Kudüs kadısının ve Şam valisinin, daha sonra İstanbul'daki nakibüleşrafın güvenini kazanması gerekiyordu. Hüseyinî ailesinin Kudüs'teki en büyük rakibi Halidîler idi ve bu aile 1790'lı yılların ilk yarısında Müslümanlar için önemli üç makamı (nakibüleşraflık, müftülük ve şeyhülharemlık) Hüseyinî ailesinden almayı başardı. Halidî ailesinin Kudüs'teki en yakın müttefiki 'Alamîler olduğundan nakibüleşraflık makamı Halidî ailesi tarafından bu aileye verildi.

¹⁹ Butrus Abu-Manneh, "The Husaynis: The Rise of a Notable Family in 18th Century Palestine," *Palestine in the Ottoman Period Political, Social and Economic Transformation*, ed. David Kushner, (Jerusalem: Yad Izhak Ben-Zvi, 1986): 94. Seyyid Abdüllatif'in kardeşi Hasan el-Hüseyinî de bir süre şeyhülharemlık ve nakibüleşraflık görevlerini yürütmüş ve 1790'ların ortasında vefat edince yerine Seyyid Abdüsselam'ın torunu Ömer el-Hüseyinî geçmişti. KŞS, 278/32, Muharrem 1211 (Temmuz 1796); KŞS, 278/41, Rebiulahir 1211 (Ekim 1796); KŞS, 278/70, Receb 1211 (Ocak 1877). Hüseyinî ailesinden Abdüsselam Efendi hakkında bilgi için bkz. BOA, DH. SAİDd., 80/91.

Ancak bu durum uzun sürmedi ve Hüseyinî ailesi Şam ve İstanbul'daki bağlantıları sayesinde 1896 yılında müftülük makamının yeniden Abdullah'ın kardeşi Hasan el-Hüseyinî'ye tevcihini sağladılar. Ailenin bir diğer önemli ismi Ömer el-Hüseyinî de nakibüleşraflık makamını uhdesine almayı başardı. Böylece, aile gücünü tekrar toparlamaya başlamıştı. Fransız askerlerinin 1798 yılında Mısır'ı ve daha sonra Suriye ile Filistin topraklarını işgali nedeniyle aileler arasındaki rekabet bir süreliğine de olsa durmuştu.²⁰

19. yüzyılın ilk yarısında, artık Kudüs'ün sosyal, idari, dinî ve ekonomik hayatına etki eden daha başka tanınmış aileler de varlık göstermeye başlamıştı. Kudüs merkezinde Halidî, 'Alamî, Dicanî, Nimrî ve Bağdadî aileleri, çevre köy ve nahiyelerde ise İbn Sihan, Amr ve Lahham aileleri bunlardan bazılarıydı.²¹ Ancak, her hâlükârda Hüseyinî ailesinin Kudüs'teki etkisi belirttiğimiz bu ailelerin daima üzerinde olmuştur. Hüseyinîler bir taraftan diğer ailelerle dostluk ve akrabalık kurmak suretiyle sahip oldukları sosyal ve ekonomik gücü muhafaza etmeye çalışırken, diğer yandan Şeyh Hasan'ın torunu Kudüs Müftüsü Tahir el-Hüseyinî vasıtasıyla Şam'ın tanınmış ailelerinden Muradîler'e yaklaşılarak Şam Valisi Yusuf Kanî Paşa ile dostane münasebetler kurmaya çalışmışlardır. Bunlardan başka, mutat olduğu üzere her yıl İstanbul'daki nakibüleşrafa hediye gönderme geleneğinin yanında Hüseyinî ailesine mensup Kudüs nakibleri diğer devlet ricaline de hediyeler göndermeyi ihmal etmezler ve bu sayede onların dostluklarını kazanmaya çalışırlardı. Hediyeler içerisinde büyük bir kısmı Hüseyinî ailesine ait imalathanelerde üretilen sabunlar ve gül suyu şişeleri önemli yer tutuyordu. 1770'li yıllarda İstanbul'daki şeyhülislama bir kutu sabun ve bir şişe gül suyu hediye edilmişken, sarayda önemli vazifesi olan ağa ve beylere de benzer hediyeler takdim edilmişti.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 8,
39-75

²⁰ Pappe, *The Rise and Fall of a Palestinian Dynasty*, 42-46.

²¹ Butrus Abu-Manneh, "Jerusalem in the Tanzimat Period, The New Ottoman Administration and Notables," *Die Welt des Islam* XXX, (1990): 3-9.

Aynı şekilde, 1798 yılında Rumeli kazaskeri Mustafa Âşir Efendi ile bu dönemde şeyhülislamlık makamında bulunan Mekkî Efendi de Hüseyinî ailesi tarafından kendilerine hediye gönderilenler arasında yer alıyordu.²²

Bu şekilde sancaktan vilayete, hatta İstanbul'daki devlet adamlarına kadar farklı statüye sahip etkili memurlara ulaşan ve bunlarla dostane ilişkiler tesis eden Hüseyinî ailesi, bu sayede Kudüs'teki diğer ailelere ve özellikle de en büyük rakipleri olan Halidîlere karşı her bakımdan üstünlük elde ediyordu. Bu hususların tesiriyle, sadece Kudüs ve çevresinde değil Mısır ve Suriye topraklarında yaşayan ulema ve diğer tanınmış şahıslar Hüseyinî ailesine sempati besliyordu. Nitekim Mısır'ın önde gelen ulemasından olan ve eğitim amacıyla bir süre Anadolu topraklarında da bulunan Şeyh Hasan el-Attar, Mısır'ın Fransızlar tarafından işgal edilmesini müteakip memleketinden ayrılmış ve 1810 yılına kadar farklı şehirlerde ikamet etmişti. Kahire'ye dönüşü esnasında Kudüs'e de uğramış ve bir müddet Hüseyinî ailesinin önde gelenlerinden Şeyh Tahir'in misafiri olmuştu. Şeyh Tahir bu dönemde Kudüs Hanefi müftüsü idi ve onun kuzeni Seyyid Ömer ise Kudüs nakibüleşrafi olarak görev yapıyordu.²³

Hüseyinî ailesi üyeleri 1806 yazında İstanbul'da meydana gelen olaylarda²⁴ bariz bir şekilde III. Selim'in yanında yer aldılar. Kudüs Müftüsü

²² Abu-Manneh, "The Husaynis: The Rise of a Notable Family," 98-99.

²³ Butrus Abu-Manneh, "Four Letters of Sayh Hasan al-Attar to Sayh Tahir al-Huseyni of Jerusalem," *Journal of Arabica* 50, sayı:1 (Ocak 2003): 81.

²⁴ Sultan III. Selim askerî alanda bazı yenilikler yapmayı istemiş ve Prusya'daki uygulamadan esinlenerek yirmi-yirmi beş yaş arası için mecburi askerlik hizmeti getirilmesini düşünmüştü. Bu işe daha evvel Anadolu'daki askerî yenilik çalışmalarında başarı elde eden Abdurrahman Paşa memur edilmişti. Düzenlemenin Rumeli'de uygulanması için yanına verilen Nizâm-ı Cedid askerleriyle yola çıkan Abdurrahman Paşa Silivri, Tekirdağ ve Çorlu'da sert bir muhalefetle karşılaşmıştı. Sadrazam Hafız İsmail Paşa'nın el altından muhalif gruplara destek vermesi sayesinde böyle bir düzenlemeye karşı çıkan âyanlarla Nizâm-ı Cedid askerleri arasında 1806 yılının yaz aylarında silahlı çatışmalar yaşandı. Sultan III. Selim'in bu teşebbüsü neticesiz kaldığı gibi olayların hemen ardından yaptığı azil ve tayinler saltanatına ağır darbe vurmuş, ölümüne kadar (1808) da bir daha eski otoritesini

Şeyh Hasan ve Kudüs Nakibüleşrafı Ömer el-Hüseyinî²⁵ her fırsatta sultanın yanında yer aldıklarını dile getiriyordu. Bu olaylar durulunca her ikisi de görevlerinden azledilmiş olsa da, yaklaşık bir yıl zarfında tekrar makamlarına iade edilmişlerdir.²⁶

Şeyh Hasan ve Ömer el-Hüseyinî için bu dönemde başka bir önemli olay da Kudüs'teki Kamame Kilisesi'nin 1808 yılının Eylül ayında yanmasıydı. Hristiyanlar nezdinde önemli bir yere sahip olan bu kilisenin yanması, tabir yerinde ise, Hüseyinî ailesinin Kudüs'teki durumlarının güçlenmesine yaramıştı. Yangın sonrasında kilisenin kalan mallarının yağmadan kurtarılması ve yeniden inşası konusunda Kudüs Müftüsü Şeyh Hasan ve Nakibüleşraf Ömer el-Hüseyinî Osmanlı yönetimini temsilen buradaki Hristiyan din adamlarına yardımcı olmuşlardı. Tabiatıyla, bu durum onların hem Kudüs'teki, hem de İstanbul'daki itibarlarını artırmıştı.²⁷

Diğer İslam şehirlerinde olduğu gibi, Kudüs'te de vakıfların ayrı bir yeri vardı ve tanınmış aileler için herhangi bir vakfın yöneticiliğini üstlenmek onlara ekonomik ve sosyal açıdan güç veriyordu. 19. yüzyılın başlarında Kudüs'te Hüseyinî, Halidî, Nimrî, Dacanî, 'Alamî ve Kutayna gibi önde gelen ailelere ait onlarca vakıf bulunuyordu. Bunların yanında, Mescid-i Aksa ve Kubbetü's-sahre gibi önemli mekânların gideri için kurulmuş büyük ve köklü vakıflar da vardı. Hüseyinîler, hem kendi ailelerine ait

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 8,
39-75

elde edememiştir. Kemal Beydilli, "Selim III," *TDV İslam Ansiklopedisi* 36 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), 423.

²⁵ Ömer el-Hüseyinî'nin Muhammed Ali, Salih ve Ömer adlarında üç erkek ile Emine ve Lebibe adlarında iki de kızı vardı. *BOA*, İ.ML, 51/6. Ömer el-Hüseyinî'ye Eriha Karyesi hasılatından buğday tahsisıyla ilgili bkz. *BOA*, C.ML, 375/15416. Ömer el-Hüseyinî nakibüleşraflık görevinden ayrıldıktan sonra ismi kimi zaman Kudüs'te meydana gelen huzursuzluklarla beraber anılıyordu. *BOA*, HAT, 511/25070, 20 Safer 1237 (16 Kasım 1821).

²⁶ Abu-Manneh, "The Husaynis: The Rise of a Notable Family," 100.

²⁷ Pappé, *The Rise and Fall of a Palestinian Dynasty*, 51.

vakıfların, hem de Osmanlı yöneticileri tarafından kurulan diğer vakıfların yönetiminde yer almak suretiyle güçlerini muhafaza etmeye çalışıyorlardı. Örneğin, Kudüs Müftüsü Muhammed Tahir el-Hüseynî 1813 yılında daha evvel nakibüleşraf kaymakamlığı yapmış dedesi Abdüllatif el-Hüseynî tarafından kurulan vakfın mütevelliliğine tayin edilmişti.²⁸ Diğer yandan, Nebi Musa Vakfı'nın nesillerdir yöneticiliğini (mütevelli) yapan Hüseynî ailesi Haseki Sultan Vakfı'nın da bazı dönemler idaresini üstlenmişlerdi. Ailenin önemli simalarından Ömer el-Hüseynî bu dönemde Kudüs'ün Zeytin Dağı bölgesinde yer alan Selman-ı Farisi'nin türbesine ait vakfa mütevelli olarak atanmıştı.²⁹

Kudüs'teki aile vakıflarının en önemli hususiyeti, ailenin büyükleri tarafından yıllar önce kurulan vakıflardaki mütevellilik ve nazırlık gibi görevlerin nesilden nesle devredilerek daima aile içerisinde kalmasına ehemmiyet verilmesiydi. Kudüs'te bulunan tanınmış aileler içerisinde sahip oldukları aile vakfı sayısı bakımından Hüseynîler ilk sırada geliyordu ve bu vakıfların yönetimi büyük oranda ailenin önde gelen simaları tarafından idare ediliyordu. Örneğin, Kudüs'teki Hüseyiniye Medresesi Evkafı'nın mütevellilik ve nazırlık görevleri uzun yıllar babadan oğula geçerek 19. yüzyılın başlarında Seyyid Mustafa el-Hüseynî'ye intikal etmişti. Seyyid Mustafa da kendisinden sonra zikredilen görevleri kendi oğullarına devretmiş ve bunun için Osmanlı makamlarına başvurarak bir berat-ı âlişan verilmesini talep etmişti.³⁰

²⁸ Gabriel Baer, "Jerusalem's Families of Notables and the Wakf in the Early 19th Century," *Palestine in the Ottoman Period Political, Social and Economic Transformation*, ed. David Kushner, (Jerusalem: Yad Izhak Ben-Zvi, 1986), 109-110.

²⁹ Uri Kupferschmidt, *The Supreme Muslim Council: Islam under the British Mandate Palestine* (Leiden: E.J. Brill, 1987), 256.

³⁰ BOA, AE.SMST II, 39/3808, 11 Muharrem 1224 (26 Şubat 1809). Başka bir Hüseynî vakfı ile ilgili yaşanan anlaşmazlık Kudüs kadısına havale edilerek çözüm bulunmaya çalışılmıştır. BOA, A.DVNS.MHM.d., 96/576.

Kudüs'ün önde gelen aileleri kendilerine yakın olan diğer ailelerle ilişkilerini sağlam tutmak adına kimi zaman vakıflarda sahip oldukları hisselerin bir kısmını onlara devrediyorlardı. Hüseyinlerle bu dönemde Kutayna ailesi dostane ilişkiler kurduğundan 1813 yılının Mayıs ayında Kudüs nakibüleşrafının oğlu Bedr el-Hüseyinî kendilerine ait vakıfta bulunan hissesinin bir kısmını (1.650 kuruş) Kur'an eğitimi veren Süleyman Kutayna'ya devretmişti.³¹

Kudüs'ün 1831'de Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa tarafından işgali Hüseyinî ailesi için Tanzimat öncesinde bir kırılma noktası olmuştur. Yaklaşık dokuz yıl sürecek bu işgal döneminde bölgenin Batı etkisine açılması, ekonomik ve idari yapısındaki değişim, kent yaşamı ile Müslim-gayrimüslim ilişkilerindeki önemli gelişmeler şehirde yaşayanların hayatında büyük tesirler bırakmıştır.³² İşgal yıllarında Osmanlı idaresinin yanında yer alan ve işgale tepki gösteren Halidilerin aksine Hüseyinler bu süreçte aynı tavrı göstermemişti. Onların bu tutumu doğal olarak işgal döneminde kendilerine bazı kapıları açtı ve Şeyh Tahir el-Hüseyinî Kudüs'te İbrahim Paşa tarafından kurulan Meclis-i Şûrâ (Divan)'ya nâzır olarak tayin edildi. Ailenin diğer bir ismi Muhammed Ali el-Hüseyinî ise Kudüs nakibüleşrafı sıfatıyla meclisin başka bir önemli üyesiydi.³³

Hüseyinî ailesinin işgal yıllarında sahip oldukları avantajları korumak için İbrahim Paşa ile mümkün olduğunca iyi ilişkiler kurmaya çalıştıkları görülmektedir. Şeyh Tahir bu süreçte İbrahim Paşa'nın karargâhında ağırlanan saygın misafirler arasında yer alıyordu. Hatta bu toplantılarda Osmanlı sultanına hakaret içeren temennilere sessiz kaldığı oluyordu.³⁴

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 8,
39-75

³¹ KŞS, 295/231.

³² Avcı, *Bir Osmanlı Kenti: Kudüs*, 52-53.

³³ Abu-Manneh, "Jerusalem in the Tanzimat Period," 16-17; Pappe, *The Rise and Fall of a Palestinian Dynasty*, 75.

³⁴ 1832 yılının yaz aylarında İbrahim Paşa'nın karargâhında misafir olarak kaldığı esnada, "Allah'ım Mahmut isimli zayıf sultana lanet et" şeklinde bir bedduaya Şeyh Tahir'in sessiz

Her ne kadar, Şeyh Tahir kötü şartlarda bile kendisine bazı avantajlar sağlamış gibi görünse de, Kudüs'ün tekrar Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden sonra İstanbul'a sürgün edilmekten kurtulamadı.³⁵ Netice itibariyle şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, 18. yüzyıldan başlamak üzere Tanzimat reformları neticesinde merkezî yönetimi güçlendirme çalışmalarına kadar geçen süreçte Kudüs ve çevresinde zayıf olan merkezî otoriteyi bu yerel güçler dolduruyordu ve özellikle 18. yüzyılın ortlarından 19. yüzyılın ilk yarısına kadar geçen zaman diliminde müftülük, nakibüleşraflık, vakıfların mütesellimliği, mahkeme başkâtipliği, Mescid-i Aksa ve Kubbetü's-sahre gibi önemli mekânların muhafızlığı, imam, müezzin ve muvakkitliği, peygamberlere ve İslam âlimlerine ait kabirlerin türbedarlığı ve daha pek çok önemli makama sahip olmak, Kudüs'ün köklü aileleri için şehirdeki nüfuz mücadelesinin birer parçasını oluşturuyordu. Bu makamlar kimi zaman Hüseyinî ailesinin, kimi zaman da 'Alamî ailesinin tasarrufuna giriyordu. Dönemin siyasi ve idari şartlarına göre kimi zaman da Halidî ailesi bu makamlardan bir kısmını kontrol ediyordu.³⁶

3. Tanzimat Dönemi ve Hüseyinîler

Osmanlı sultanları için ayrı bir önem taşısa da Kudüs'ün merkeze uzak oluşu ve bölgeye gönderilen yöneticilerin yanlış uygulamaları nedeniyle belirli dönemlerde şehirde Osmanlı idaresine karşı hoşnutsuzluk ortaya çıkmıştır. Tanzimat reformları kapsamında Kudüs sancağı ile ilgili bazı düzenlemeler yapılarak bölgede merkezî kontrolün sağlanması amaçlanmıştır. Bunlardan en önemlisi Kudüs'e özel bir statü kazandırılması açısından 1841 yılında sancağın Şam eyaletinden ayrılarak doğrudan İstanbul'a bağlanmasıydı. Bu düzenlemeyle Gazze, Yafa ve Nablus da

kaldığı söylenmektedir. Pappe, *The Rise and Fall of a Palestinian Dynasty*, 69.

³⁵ Abu-Manneh, "Jerusalem in the Tanzimat Period," 17.

³⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Pappe, *The Rise and Fall of a Palestinian Dynasty*, 42-50.

(1858 yılına kadar) Kudüs sancağı içerisinde yer alacaktı. Ancak bu durum uzun sürmedi ve 1841 yılında yürürlüğe giren uygulama iptal edildi. Sancak, Kırım Savaşı esnasında tekrar İstanbul'a bağlandıysa da 1871 tarihli Vilayet Nizamnamesi'ne kadar Şam vilayetinin içerisinde yer almaya devam etti. Bu nizamnameyle Kudüs, "elviye-i gayri mülhaka" olarak sayıldı ve tekrar İstanbul'a bağlandı. Osmanlı hâkimiyetinin sona erişine kadar da bu statüsünü muhafaza etti.³⁷

Reformlarla gelen değişim rüzgârı hiç şüphesiz Hüseyinî ailesinin huzurunu kaçırmıştı. Çünkü Osmanlı idarecileri bu düzenlemelerle yerel güçlerin bölgedeki etkisini kırmayı amaçlıyordu. Artık mülki makamlar, vilayet merkezi ile İstanbul'da tanıdığı bulunanlara veya hediyeler yoluyla bu makamları elde edenlere değil, İstanbul'da açılmış olan mülki mektebi bitirenlere verilecekti. Halidîler bu durumu hızlı bir şekilde kabullenerek aile üyelerinden bir kısmının bu mektebe devamını sağladılar. Oysa Hüseyinîler Tanzimat reformlarından memnun olmadıklarını her fırsatta belli ettikleri gibi bu tür mekteplere mesafeli yaklaştılar.³⁸

Tanzimat'tan evvel Hüseyinî ailesi Kudüs ve çevresinde öylesine tanınmıştı ki, bu aileye mensup olanlar "el-Nakîb" veya "el-Hüseyinî" lakabını isimlerinin yanında muhakkak belirtiyordu. Ancak, biraz evvel de belirttiğimiz gibi, Şeyh Tahir el-Hüseyinî nakibüleşraflık makamından azledilince yerine Kudüs'ün başka bir ailesine mensup Abdullah el-'Alamî tayin edildi. Ne var ki, onun bu makamda kalması uzun sürmedi ve Hüseyinî ailesine yakınlığıyla bilinen Şam Valisi Gürcü Necib Paşa'nın³⁹ girişimiyle Seyyid Ömer'in oğlu Muhammed Ali el-Hüseyinî nakib olarak

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 8,
39-75

³⁷ Avcı, *Bir Osmanlı Kenti: Kudüs*, 60-61.

³⁸ Pappe, *The Rise and Fall of a Palestinian Dynasty*, 77.

³⁹ Gürcü Necib Paşa ve ailesinin Hüseyinî ailesine olan yakınlığı sadece kendisinin Şam valiliği sırasında değil, aynı şekilde ilerleyen dönemlerde de devam etmiştir. Abu-Manneh, "Jerusalem in the Tanzimat Period," 40.

atandı. Dolayısıyla Şeyh Tahir sürgün edilmesine rağmen Hüseyinler, Kudüs için oldukça büyük bir öneme sahip olan bu makamı ellerinde tutmayı başardılar. Ancak Necib Paşa'nın Bağdat'a gönderilip Kudüs'ün de Şam'dan ayrılarak Sayda vilayetine bağlanmasını müteakip 1842 yılının haziran ayında Tayyar Paşa'nın mutasarrıf olarak Kudüs'e gönderilmesiyle birlikte Hüseyinî ailesi için sıkıntılı günler tekrar başlamıştı. Nitekim Tayyar Paşa Kudüs'e gelir gelmez Muhammed Ali'yi nakibüleşraflık görevinden azledip Abdullah el-'Alamî'yi tekrar bu makama getirdi. Ağustos ayında ise müftülük makamında bulunan Mustafa el-Hüseyinî'yi azlederek yerine Abdurrahman el-Cemmai'yi Hanefi müftüsü sıfatıyla Mescid-i Aksa'ya baş vaiz olarak atadı.⁴⁰

Başta Şeyh Tahir'in sürgünü olmak üzere, Tayyar Paşa'nın icraatları Hüseyinî ailesinin Kudüs'teki güçlerini bir nebze de olsa kırmıştı. Şeyh Tahir sürgün edilmekle kalmadı, Kudüs'e geri dönüşüne de izin verilmedi ve 1865 yılında İstanbul'da vefat edene kadar burada yaşadı. Şeyh Tahir'in sürgün edilmesi aileyi huzursuz etmiş olsa da Hüseyinler, Kudüs'ün sosyal ve dinî hayatında yer almaya devam ettiler. Ancak gerçek olan bir husus vardı ki, 1840-1856 yılları arasında Hüseyinlerin şehirdeki gücü nispeten zayıflamıştı. Aslında, Hüseyinler Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'ya yakın durmalarının bedelini ödüyorlardı ve bu şekilde şehirdeki lider konumlarını kaybetmeye başladılar. Mustafa el-Hüseyinî birkaç yıl sonra nakibüleşraflık makamını tekrar elde etse de ailenin gücü sarsılmıştı. Ancak böylesine etkin bir makamı tekrar elde etmek ailenin toparlanması için önemliydi.⁴¹ Çünkü bu makamı uhdesinde bulunduran ailelere sadece bölgede değil, İstanbul, Bursa, Bağdat, Mekke, Medine ve Şam gibi devletin önemli merkezlerinde bile saygı duyuluyordu.

⁴⁰ Ahmed Lütü Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi* 9, ed. M. Münir Aktepe (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984), 85.

⁴¹ Pappe, *The Rise and Fall of a Palestinian Dynasty*, 81.

Osmanlı padişahları da nakibüleşraflara büyük hürmet göstermişler, bunun göstergesi olarak başta cülus ve veladet törenleri olmak üzere kılıç kuşanma ve bayramlaşma merasimleri esnasında bu makamda bulunanlar padişahların yakınlarında yer almışlardı. Bayramlaşma merasimlerinde padişaha ilk olarak nakibüleşraf ve şeyhülislam bayram tebrikini sunar, bayram duası yine bunlardan birisi tarafından yapılırdı. Yine her ramazan ayının 15. gecesi Sultanahmet Camii'nde yapılması gelenek haline gelen mevlit törenine de nakibüleşraflar hususi davetle çağrılır ve kendilerine ayrılan özel bölmede töreni takip ederlerdi.⁴²

Aynı şekilde taşrada bulunan nakibüleşraf kaymakamları da görev yaptıkları mahalde itibar edilen ve bürokratik yapı içerisinde her zaman yer alan konumdaydılar. Bu dönemde sancağa gönderilen fermanlarda önce sırasıyla kadı, müftü ve nakibüleşrafın ismi zikredilir, mütesellim ise bunlardan sonra anılırdı.⁴³ Ayrıca, Tanzimat döneminde Kudüs'te meydana gelen sorunların halinde nakibüleşraflardan sıklıkla faydalanılması bu makamın ve dolayısıyla makamı elinde tutan ailenin gücünü gösteriyordu. Dolayısıyla nakibüleşraf kaymakamları, Osmanlı sınırları içerisinde bulundukları mahallerde itibar edilen ve farklı meselelerin halinde kendilerinden yardım istenilen şahıslar olarak öne çıkmaktadır.⁴⁴

Hüseyinlerin Osmanlı yöneticilerinin gözünden düşmesi şüphesiz onlardan boşalan alanı diğer ailelerin dolduracağı anlamına geliyordu. Kudüs'te Hüseyinler'e karşı Halidilerden sonra yeni bir rakip aile daha çıkmıştı. Abdullah el-'Alamî'nin 1842'de nakib olması bu ailenin de güç mücadelesi içerisinde yer alacağını göstermesi açısından önemlidir.⁴⁵ Abdullah el-'Alamî'nin bu makama gelmesinde, o dönem Şeyhülislam

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 8,
39-75

⁴² Şimşek, "Osmanlı Devleti'nde Nakibüleşraflık," 408.

⁴³ KŞS, 297/149; KŞS, 319/74; KŞS, 321/75.

⁴⁴ KŞS, 319/75-76.

⁴⁵ 1844 yılında Abdullah el-'Alamî'nin nakibüleşraflık görevi yeniden uzatılmıştır. BOA, HR.MKT, 5/19, 16 Cemaziyelâhir 1260 (3 Temmuz 1844).

Mekkîzade Mustafa Asım Efendi'ye yakınlığıyla bilinen ve doğal olarak yeğenini korumaya çalışan Yusuf el-'Alamî'nin büyük etkisi olmuştur. Hüseyinler gibi Kudüs'ün sosyal ve dinî hayatında önemli yere sahip olan bir ailenin gücünün kırılıp başka bir ailenin yeniden güç kazanması, nüfuzlu aileler arasında, daha evvel de yaşandığı gibi, tansiyonun yeniden yükselmesine neden oldu.

Aileler arasındaki ihtilaf "Fransız bayrağı meselesinde" bir nebze de olsa yatıştı ve geçici bir süre aileler aynı hedef etrafında birleşebildi. Bu hadise 20 Temmuz 1843 tarihinde, yani Fransız konsolosunun Kudüs'e gelişinin ikinci gününde, Kudüs Mutasarrıfı Reşid Paşa'nın onu tebrik etmek için ziyarette bulunduğu esnada gerçekleşmiş ve Konsolos Comte de Lantivy geçici ikametgâhının üzerine Fransız bayrağı asmak suretiyle mutasarrıfa bir güç gösterisi yapmak istemişti. Bu, Kudüs'te bir konsolos veya herhangi bir temsilcinin yabancı bir ülke bayrağı asmasının ilk örneğiydi. Kudüs'te İngiliz konsolosluğu bu olaydan beş yıl evvel açılmıştı, ancak bu süreçte hiçbir şekilde İngiliz bayrağı asılmamıştı. İngiliz konsolosluğunun bulunduğu Kahire, Halep veya Şam'da da böyle bir durum görülmemişti.

Mutasarrıf konsolosluktan ayrılır ayrılmaz Kudüs'ün önde gelen ailelerine mensup beş şahıs yapılan bu hareketi protesto etmek üzere Fransız konsolosluğunun önüne gitti. Konsolosu protesto eden beş kişi şu isimlerden oluşuyordu: Muhammed Ali el-Hüseyinî, Halil el-Afifî, Faid el-'Alamî, Ahmed el-Dizdar ve Tahir el-Halidî. Reşid Paşa bu protesto girişiminden pek memnun olmadığından meselenin etraflıca görüşülmesi için meclisi toplantıya çağırdı. Bu arada, vilayetten nasıl hareket edileceğine dair beklenen haber gecikince sabırsız protestocular halkı ayaklandırmaya karar verdi. Mutasarrıf halkı teskin etmek amacıyla konsolosu şeri mahkemeye davet etmişti. Mutasarrıf bununla, meseleyi kadı ile konsolosun konuşarak halletmesini amaçlamıştı. 29 Temmuz günü öğleden sonra konsolosa ait geçici ikametgâhın karşısında bir gösteri yapıldı ve protestocu grubun öncülerinden olan Faid el-'Alamî çatıya

çıkarak Fransız bayrağını yırtıp göstericilere attığı gibi direği de yıktı. Olay çığrından çıkıyordu. Mutasarrıf ise Kudüs'ün önde gelen ailelerine mensup bu şahısları korumaya çalışarak onların masum olduğunu belirtse de konsolos, bunların cezalandırılması gerektiğini aksi takdirde iki devlet arasında büyük sorunların yaşanacağını ifade etti.⁴⁶

Konsolosun hiç de mutat olmayan bir şekilde ikametgâhına bayrak asması ve sonrasında meydana gelen olaylar payitahtta da yakından takip ediliyordu. İki devletin ilişkilerini yakından ilgilendiren böyle bir hadise vuku bulur bulmaz Sadaret, Kudüs Mutasarrıflığı'na gönderdiği yazıda, Fransız konsolosunun "hilâf-ı teâmül ve mugâyir-i emsal" olarak bayrak asmasının Osmanlı Devleti'ne vermiş olduğu rahatsızlığın Fransız Sefareti'ne iletilmesini, ayrıca bu hadise karşısında halkın toplanarak nümayiş yapmalarının da uygun olmadığını ve bu hususla ilgili kabahatli olanların cezalandırılacağını bildirmişti. Fransız Sefareti'ne de aynı şekilde, Kudüs'te yabancı bir devlete ait bayrak asmanın yasak olduğunu Fransız konsolosunun bilmesi gerektiği, bu olay karşısında halkın gösterdiği şiddetli tepkinin önüne geçebilmek ve asayişin yeniden tesis edebilmek için konsolosun daha dikkatli olması gerektiği iletilmişti.⁴⁷

Mutasarrıf Reşid Paşa ismi geçen şahısların Kudüs'ün itibarlı ailelerine mensup olduğunu, olası bir cezalandırma durumunda çevre köylerdeki şeyhlerin de huzursuz olacağını ve nihayetinde bir isyan çıkması halinde bunu engellemenin oldukça zor olacağını ifade ederek herhangi bir girişimde bulunmamıştı. Böylesine önemli bir hadisenin üzerini kapatmak oldukça zordu ve bu hadiseyle ilgili ilk cezalandırılanlar Kudüs Nakibüleşrafi Abdullah el-'Alamî ile şeri mahkeme eski başkâtiplerinden Ali el-Halidî oldu. Bu ikisi Sayda Valisi Esad Paşa tarafından bir bahane ile davet edildikleri yerde tutuklanarak (Kasım 1843) Akka'da hapsedildiler.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 8,
39-75

⁴⁶ Abu-Manneh, "Jerusalem in the Tanzimat Period," 19-21.

⁴⁷ BOA, A.DVN.MKL, 72/7, 1262 (1843).

Aynı tarihlerde Reşid Paşa görevden alındı ve 20 Aralık'ta Kudüs'e ulaşan yeni mutasarrıf Haydar Paşa'nın ilk icraatı protestoya öncülük eden beş şahsı sürgün etmek oldu. Adı geçen şahıslar Beyrut'a sürgün edildiler ve aylarca Kudüs'ten uzak kaldılar.⁴⁸

Aslında Kudüs'ün ileri gelen aileleri bu dönemde ortak bir hedefte buluştuklarından aralarındaki rekabet kısa süre de olsa unutulmuştu. Ancak sürgüne gönderilenlerin bir müddet sonra serbest bırakılması o eski çekişmeli günlerin yeniden filizlenmesine neden olmuştu. Artık bu süreçte, Kudüs'teki ailelerin (bunların başını Hüseyinler çekiyordu) çevre köylerdeki şeyhlerin ve önde gelen ailelerin de desteğini almak amacıyla geniş tabanlı bir ittifak oluşumu içerisine girdiği görülmektedir. Dolayısıyla Tanzimat'tan evvel aileler arasında görülen rekabet artık yerini birkaç ailenin (bunlara yerine göre köylerde itibar edilen şeyhler de katılacaktır) bir araya gelmesiyle oluşan ittifak grupları arasındaki çekişmelere bırakacaktır. Nitekim bu dönemde iki önemli grubun öne çıktığını söyleyebiliriz.

Bunlardan ilki, Kudüs ve çevresinde "Yamanîler" olarak bilinen gruptu ve bu grup Hüseyinî ailesi tarafından yönetiliyordu. İkinci grup ise "Kaisîler" idi ve bu grubun lideri İbn Simhan ailesiydi. Her iki grup Kudüs merkezinde veya çevre köylerde yaşayan tanınmış aileleri yanlarına çekmeye başladılar. Bunlar içerisinde, Kudüs'e gelen hacılara kalacak yer ve ücretsiz yemek sağlamak için 16. yüzyılda kurulan Haseki Sultan Vakfı'nı idare eden Derviş ailesi önemli bir güçtü ve Hüseyinîler bu aileyi yanlarına çekmeyi başarmıştı. Üstelik Kudüs Müftüsü Mustafa el-Hüseyinî'nin kızı ile Derviş ailesinden Muhammed'in evliliği bu iki aileyi birbirine iyice yaklaştırdı.⁴⁹ Bu dönemde, belki de Hüseyinîler'in

⁴⁸ Abu-Manneh, "Jerusalem in the Tanzimat Period," 21.

⁴⁹ Hüseyinîler, Kudüs ve çevresindeki güçlerini ve dolayısıyla müttefiklerini artırmak için 1813 yılında Nablus'un önde gelen aileleriyle de akrabalık kurmuşlardı. Nitekim Kudüs nakibüleşrafi Ömer el-Hüseyinî kızını Nabluslu Musa Turkan ile evlendirmiş, Musa

Kudüs'teki en önemli müttefiki, az tanınmasına rağmen zenginliğiyle öne çıkan Süleyman el-Nasasibî idi. Kudüs'ün zengin tüccarlarından olan bu şahıs, Muhammed Ali el-Hüseyinî'nin yeğeni ile evlenmişti. Bu şahısla yakın ilişkiler Hüseyinî ailesine ve dolayısıyla Yamanîler'e daha başka müttefikler de kazandıracaktır ki, Kudüs'e yakın köylerde sözü geçen ve ilerde Yamanîlerin kırsaldaki temsilcisi olacak Mustafa Ebu Goş (Ghosh) bunlardan biriydi.

İkinci grup olan Kaisîler'in en güçlü üyesi Halidî ailesiydi. Halidîler Kudüs'ün tanınmış bir ailesiydi ve asırlardır şeri mahkeme başkâtipliğini yürütüyorlardı. Fransız bayrağı hadisesinde Tahir el-Halidî'nin de aktif rol alması nedeniyle bu makam kısa bir süreliğine de olsa Halidîler'den alınmıştı. Ancak bir süre sonra başkâtiplik görevi tekrar ailenin uhdesine bırakılacaktır. Kaisîler'in diğer bir önemli üyesi 'Alamî ailesiydi. Fransız bayrağı hadisesinde konsolosa ait ikametgâhın çatısına çıkarak bayrağı indiren grubun içerisinde 'Alamîlere mensup birisinin (Faidî) bulunması, ailenin Kudüs'te tanındığını gösteriyor ki, Tanzimat döneminde Meclis-i İdare'ye bu aileden bir üyenin girmesi bunun kanıtıdır.⁵⁰ Yine bu aileden olan Vafâ el-'Alamî'nin 19. yüzyılın başlarında Hameyn Vakfı'nın mütevelliliğini, aileden başka bir şahsın da Kudüs'teki el-Bimaristan el-Salahî Vakfı'nın nazırlığını yürütmesi 'Alamî ailesinin etkisini göstermesi açısından önemlidir.⁵¹

Kudüs merkezi ile çevre köylerdeki ailelerden bir kısmı ittifak kurarak güçlerini artırırken, bu çekişmeye dâhil olmayan ve sahip oldukları konumlarını tarafsız kalarak muhafaza etmeye çalışan tanınmış aileler

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 8,
39-75

Turkan'ın kızı da Ömer el-Hüseyinî'nin oğlu Abdüsselam ile evlenmişti. Aslında Musa, Hüseyinîlere güç katacak bir konumda değildi, ancak onun kardeşi ve ailenin de reisi olan Halil'in hem yerel idarecilerle, hem de Şam valisi ile ilişkileri iyi bir durumda idi. Pappé, *The Rise and Fall of a Palestinian Dynasty*, 53.

⁵⁰ Abu-Manneh, "Jerusalem in the Tanzimat Period," 23.

⁵¹ Baer, "Jerusalem's Families," 111.

de vardı. Bu aileler Kudüs ve çevresinde üstlendikleri vazifeler itibariyle toplumun her kesimiyle iletişim halinde olan ve hizipleşme içerisine girdikleri takdirde görevlerini sağlıklı bir şekilde yürütemeyecek konumdaydılar. Bunlardan biri Nimrîlerdi. Kudüs'te yıllarca mimarbaşılık görevini üstlenen Nimrî ailesi mensupları, aynı zamanda Kudüs'teki kuyuların ve Hamam el-'Ayn'ın suyunu temin etme görevlerini de üstlenmişlerdi. 1812 yılının ortalarına doğru Yusuf el-Nimrî'ye belirtilen yerlerin sularını temin etmesi karşılığında Kubbetü's-sahre ve Tenkiziyye Medresesi vakıflarından günlük dört akçe tahsis edilmişti.⁵² Kudüs'teki güç mücadelesinin dışında kalan diğer bir aile de Ebüssuûd ailesiydi. Bu ailenin Kudüs'teki Kadirî ve Halvetîler arasında saygın bir yeri vardı. Ailenin önemli simalarından Osman Ebüssuûd bu dönemde bir yandan Meclis-i İdare'nin üyeliğini uhdesinde bulundururken, diğer taraftan Halilürrahman'daki el-Halil Cami ile Kubbetü's-sahre Cami vakıflarının mütevelliliğini yürütüyordu. Kısa bir süreliğine de olsa, ailenin diğer bir üyesi olan Muhammed Ebüssuûd 1840'lı yıllarda El-Haram'a şeyh olarak tayin edilmişti. Burada şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, bu dönemde Ebüssuûd ailesi ne Hüseyînlere, ne de Halidîlere fazla yakınlık göstermeden tarafsızlığını dengeli bir şekilde korumasını bilmiş ve bundan mümkün olduğunca yarar sağlamıştı.⁵³

Tanzimat dönemi işte bu şekilde ailelerin güç ve etki mücadelesi içerisinde devam etmişti. Her ne kadar bu dönemde görev yapan mutasarrıflar⁵⁴ Hüseyînlere karşı mesafeli durup bu ailenin gücünü kırmaya çalışsalar da bu hususta öyle büyük başarılar elde edememişlerdi. 1847-1848 yıllarında mutasarrıflık görevinde bulunan Mustafa Zarîf Paşa Hüseyînlerin başını çektiği gruba ılımlı davranmış; 1851-1854

⁵² KŞS, 295/99.

⁵³ Abu-Manneh, "Jerusalem in the Tanzimat Period," 24.

⁵⁴ Tayyar Paşa (1841-1842), Haydar Paşa (1843-1844), Kıbrıslı Mehmed Paşa (Aralık 1845-Ocak 1847).

yılları arasında mutasarrıflık yapan Hafız ve Yakub Paşalar ise bu gruba oldukça yakınlık gösterdiklerinden Hüseyinler güçlerini bir nebze de olsa toparlayabilmişti. Bu avantajlı durumu kullanmak isteyen Hüseyinler, çevre köylerdeki karşıt gruba bağlı şeyhlerin gücünü kırmayı planladılarsa da, 1850'li yılların sonunda, Mutasarrıf Süreyya Paşa döneminde bu arzularını gerçekleştirme olanağı bulamadılar.⁵⁵

Burada yeri gelmişken, Kudüs'ün sosyal ve ekonomik hayatı için önemli bir yere sahip olan köylülerin bu tanınmış ailelerle ilişkileri ve güç mücadelesindeki yerlerini izah etmek faydalı olacaktır. Tanzimat'tan evvel bölgedeki köylülerin durumuna bakıldığında, bunların yerel seçkinler tarafından (hem Kudüs'ün önde gelen aileleri, hem de köylerdeki tanınmış şeyhler) sömürüldüğü söylenebilir. Yani Tanzimat'ın getirdiği ekonomik hareketlilik ve reformlarla ortaya çıkan idari yapıdan evvel köylüler bu iki kesime karşı savunmasız bir durumda idi. Osmanlı yönetimi Kudüs çevresindeki köyleri ve nahiyeleri “şeyh” adı verilen tanınmış şahısların tasarrufuna bırakmıştı. Şeyhlerin bir kısmı köylere, bir kısmı da nahiyelere bakıyordu. Özellikle 19. yüzyılın başlarında, nahiye şeyhleri sorumlu oldukları bölgelerde vergi toplamak, yasa ve düzeni sağlamak, adalet dağıtmak gibi görevleri yürütürlerdi. Dolayısıyla nasıl Kudüs'te bir seçkin aileler zümresi varsa, çevre köy ve nahiyelerde de bir seçkinler zümresi (şeyhler) vardı. Ancak ne Kudüs'te, ne de çevre köy ve nahiyelerde seçkinler zümresinin gerek kendi aralarında, gerekse halk ile ilişkilerinde büyük aşılmaz engeller yoktu. Diğer bir ifadeyle, 19. yüzyılın ortalarına kadar, seçkinler ile seçkin olmayanlar arasında ayrım vardı, ama abartılacak şekilde sert değildi. Neticede köylerdeki şeyhlerle köylüler, hatta bu iki grubun bedevilerle ilişkileri normal seyrinde işliyordu.⁵⁶

1841 düzenlemesine bağlı olarak Osmanlı yönetimi var olan sosyo-politik durumu değiştirmeye çalışsa da, nahiye şeyhlerini yerlerinde

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 8,
39-75

⁵⁵ Abu-Manneh, “Jerusalem in the Tanzimat Period,” 26.

⁵⁶ Erik Eliav Freas, “Ottoman Reform, Islam and Palestine's Peasantry,” *Arab Studies Journal* 18, sayı:1 (Güz 2010):196-199.

bıraktı. Bu hususta küçük bir değişiklik yapıldı ve “şeyh” yerine “nazır” tabiri kullanılmaya başlandı. Reformlar sayesinde köylüler rahat bir nefes alacaktı ki, bu sefer de kendilerini Kudüs’ün tanınmış aileleri arasında meydana gelen ve çevre köy ve nahiyelere kadar taşan güç mücadelelerinin içerisinde buldular. Önceden de belirtildiği gibi, Hüseyinî ailesinin içerisinde yer aldığı Yamanîler ile Kudüs’ün diğer önemli bir ailesi olan Halidîlerin desteklediği Kaisîler bu güç mücadelesinin iki önemli koluydu. Mısır valisinin Kudüs’ü işgali esnasında Mehmed Ali Paşa’ya yakınlık gösteren ve bir bakıma bazı kazanımlar elde eden Hüseyinîler ile Yamanî grubunun önemli üyelerinden olan Ebu Goş ailesinin aksine, İbn Simhan ailesi ile el-Halil’deki Şeyh Abdurrahman el-Amr işgal karşısında tepkilerini gösterdikleri için Mısır valisinin zulmüne uğramışlardı. Bu zor süreçte Osmanlı yönetimine bağlılıklarını devam ettiren bu aileler, işgalden sonra ödüllendirilmiş; Cebel-i Halil nahiyesi şeyhi olan babasının etkisiyle Abdurrahman el-Amr’a el-Halil kaymakamlığı tevcih edilmişken, İbn Simhan ailesine de Benî Harit nahiyesinin yanı sıra Ramallah gibi bazı önemli yerlerin kontrolü verilmişti. Aynı zamanda İbn Simhan ailesinden iki şahsa Lyda ve Remle kasabalarının kaymakamlıkları verildi. Diğer taraftan İbrahim Paşa ile işbirliği yapan Ebu Goş ailesinin Benî Malik nahiyesi şeyhliği ve Bâbü’l-Vad’dan Kudüs’e kadar olan yolların muhafızlığı görevini Osmanlı yönetimi yine bu ailede bırakmış, ancak yöneticilerin İbn Simhan ailesine yönelik olumlu tutumu bu kadim düşmanlar arasındaki rekabetin Kaisîler lehinde ilerlemesine neden olmuştur ki, bu durumdan en fazla etkilenen aile de Hüseyinîler olacaktır.⁵⁷

Tanzimat dönemi, Kudüs’teki tanınmış aileler açısından oldukça önemlidir ve bu dönemde Halidî ailesinin daha etkin olmaya başladığı söylenebilir. Kudüs’ün Mısır valisi tarafından işgali esnasında Halidî

⁵⁷ Abu-Manneh, “Jerusalem in the Tanzimat Period,” 27.

ailesi büyük sıkıntılar yaşamıştı. Çünkü Hüseyinlerin aksine Halidiler işgale karşı olmuşlar ve Osmanlı idaresine sadık kalmışlardı. İbrahim Paşa ailenin bu tavrı karşısında ilk olarak mahkeme başkâtipliği görevini Halidî ailesinden almış ve neredeyse işgal yıllarının sonuna kadar da bu aileye mensup olanlara önemli makamlar tevcih edilmemişti. Aileyle özdeşleşen başkâtiplik makamının kendilerine tekrar tevcihi ancak 1842'de Tayyar Paşa'nın idaresi döneminde mümkün olmuştu. Öyle ki, işgal döneminde Osmanlı idaresine duydukları sadakat nedeniyle aile üyeleri farklı kasabalara naip olarak tayin edilmişlerdi. Örneğin, Başkâtip Muhammed Ali el-Halidî'nin kardeşi Süleyman Yafa'ya ve diğer kardeşi İbrahim ise Lyda'ya naip olarak atanmıştı.⁵⁸

Tanzimat döneminde reformların yürürlüğe girmeye başlaması ve bu süreçte Halidîlerin idarecilere büyük destek olması aileye pek çok fayda sağlamıştır. Hüseyinî ailesinin reformlara ve hususiyle ileriki dönemlerde Ali ve Fuad Paşaların reform politikalarına karşı pasif tutumunun aksine Halidîler adı geçen paşalara ve onların politikalarına karşı daha olumlu yaklaşmışlardır. Pek tabiidir ki, bu tavırlarının karşılığını alacaklardır.⁵⁹

Eskiden tanınmış ailelerin bir kısmı makamlarını ve üstünlüklerini korumak için Şam veya İstanbul'daki bağlantılarını kullanırken Mutasarrıf Mustafa Süreyya Paşa'nın Kudüs ve çevresinde tesis etmeye çalıştığı yeni yönetim anlayışının etkisiyle artık bu imkânları bulamayacaklardır. Özellikle Mustafa Süreyya Paşa'nın 1860 yılında Meclis-i İdare'yi yeniden düzenlemesi ve daha evvel çoğunluğu tanınmış ailelerden oluşan temsilcileri görevden alarak yerlerine esnaftan tüccarlara kadar farklı kesimlerden yeni temsilciler getirmesiyle artık Hüseyinler başta olmak

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 8,
39-75

⁵⁸ A.g.e, 25-26.

⁵⁹ Tanzimat döneminde nüfus konusuna önem veren devlet bu işlerin daha iyi takip edilebilmesi için sancak ve kazalara nüfus memuru göndermeye başlamıştı. Bu dönemde Kudüs'ün nüfus memuru Halidî ailesinden Seyyid Abdurrahman Nazif Efendi idi. BOA, HR.TO, 394/46. Bir başka örnek için bkz. BOA, TFR.I.ŞKT, 3/262.

üzere tanınmış diğer ailelerin Kudüs'teki etkisi azalmaya başlamıştır. Bununla birlikte, bu ailelerden az da olsa mecliste yer alanlar olmuştur. Örneğin Hüseyinî ailesine mensup Şükrü Efendi,⁶⁰ Mehmed Halil Efendi,⁶¹ Ali Nuri Bey⁶² ve Mehmed Nusret Efendi⁶³ 1861-1870 yılları arasında belirli aralıklarla Meclis-i İdare'de üye olarak bulunmuşlardı.

Ali ve Fuad Paşaların reformları esnasında ise Kudüs'te Halidî ailesinin etkisi artmaya başlayacaktır. Bu dönemde Halidîler, Kudüs'te müftülük ve şeyhülharemlik gibi makamları ellerinde tutarak kendilerini İslam'ın sosyo-politik değerlerinin koruyucusu olarak görecektir. Böyle olmasında belki de, bu sıralarda İstanbul'da kalan Kudüslü Nakibzade Ömer'in 1867 yılında Ali ve Fuad Paşa'ya karşı bir komplo tertip eden "İttifak-ı Hamiyet" topluluğuna⁶⁴ bağlı olmasının etkisi vardı. Bu topluluğun üyelerinden biri Hüseyinî ailesinin dostu Gürcü Necib Paşa'nın torunu olan Mehmed Bey idi. İttifak-ı Hamiyet üyelerine 1867 yılında güvenlik güçlerince bir operasyon yapıldı ve Kudüslü Nakibzade Ömer tutuklanarak Vidin Kalesi'nde dört yıl boyunca hapsedildi (daha sonra Rodos'a nakledildi). Dolayısıyla Ali ve Fuad Paşalar döneminde Hüseyinî ailesinin durumu pek de iyi değildir. Bunda Hüseyinîlerin Ali ve Fuad Paşaların idaresine karşı tutucu bir tutum sergilemelerinin yanı sıra İstanbul'da bulunan eski Kudüs Müftüsü Şeyh Musa el-Halidî'nin de etkisi olmuştur.⁶⁵

Halidî ailesi Ali ve Fuad Paşaların reform politikalarına olumlu yaklaştıkları gibi Ali Paşa'nın himayesinde olan Suriye Valisi Reşid Paşa'yı

⁶⁰ BOA, DH.SAİDd., 7/451.

⁶¹ BOA, DH.SAİDd., 9/687.

⁶² BOA, DH.SAİDd., 69/475.

⁶³ BOA, DH.SAİDd., 112/37.

⁶⁴ İttifak-ı Hamiyet, 1865-1876 yılları arasında Osmanlı aydınlarının idareye karşı oluşturduğu muhalif gruptur ki, Yeni Osmanlılar Cemiyeti olarak da bilinir. Detaylı bilgi için bkz. Kemal Beydilli, "Yeni Osmanlılar Cemiyeti," *TDV İslam Ansiklopedisi* 43, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 430-433.

⁶⁵ Abu-Manneh, "Jerusalem in the Tanzimat Period," 38-40.

da koşulsuz desteklemişlerdi. Ailenin önemli simalarından Muhammed Ali el-Halidî'nin oğlu Yasin, Reşid Paşa tarafından Suriye'deki meselelerin görüşülmesi amacıyla Beyrut'ta açılan Meclis-i Umumi'de (1867) Kudüs Sancağı'nın temsilcisi olarak yer almıştı. Yine bu sıralar, Nazif Paşa zamanında Kudüs'te teşkil edilen belediye idaresinin ilk reisliğini de, yirmi beş yaşında olmasına rağmen, Muhammed Ali'nin diğer oğlu Yusuf Ziya yapacaktır.⁶⁶ Doğal olarak bütün bu gelişmeler Kudüs'te Hüseyinî ailesi yerine Halidî ailesinin yıldızının parlamasına neden olacaktır.

4. Abdülhamid Döneminde Hüseyinîler

II. Abdülhamid'in padişah olmasıyla birlikte Kudüs'te bulunan aileler arasındaki güç dengesi yeniden değişecektir. Padişah, iktidarını sağlam bir şekilde kurunca, geçen dönemdeki reformcuların destekçilerine daha mesafeli durmaya başlamış ve Halidî ailesinin önde gelen üyelerini Kudüs'ten uzaklaştırmıştır. Örneğin, Muhammed Ali'nin oğlu Yasin Suriye'nin Tropoli bölgesinde yerel bir kadı naipliğine atanmış, diğer oğlu Yusuf Ziya ise Suriye vilayeti sınırları içerisinde yer alan Doğu Anadolu'da orta dereceli bir idari göreve tayin edilmişti. Ailenin diğer üyeleri de benzer kaderi paylaşacak; Halidî ailesi bir süre sonra Kudüs'e dönmeye başlasa da, Hüseyinîler yeniden güç kazanacak⁶⁷ ve bu durum uzun bir süre Hüseyinî ailesi lehine devam edecektir.⁶⁸

Halidîler ilerleyen yıllarda Kudüs'e dönmelerine rağmen II. Abdülhamid tahtta olduğu süre içerisinde daha önceki güçlerine tekrar ulaşamadılar, ancak şehirde önde gelen ve eğitimli aile olarak görülmeye

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 8,
39-75

⁶⁶ Abu-Manneh, "Jerusalem in the Tanzimat Period," 41.

⁶⁷ BOA, HR.TO, 398/43.

⁶⁸ II. Abdülhamid döneminde Hüseyinî ailesinin etkin olmaya başlamasıyla ilgili bkz. BOA, BEO, 283/21210, 11 Rebiulevvel 1311 (27 Eylül 1893); BOA, BEO, 1272/95352, 15 Şevval 1316 (26 Şubat 1899). Ayrıca bkz. Abu-Manneh, "Jerusalem in the Tanzimat Period," 42.

devam ettiler.⁶⁹ Tam aksine, bu dönemde Hüseyinî ailesi için her şey yolunda gidiyordu. Kudüs'ün sosyal ve dinî hayatında önemli bir yer tutan Hanefi müftülüğünü 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kontrol etmeye başlayan Hüseyinîler, bu makamı fasılasız olarak 1948 yılına kadar idare edeceklerdi.⁷⁰ Bu süreçte, Osmanlı yönetimi Kudüs gibi kutsal bir belde müftülük vazifesini hakkıyla yerine getiren aile üyelerini ödüllendirmekten geri kalmamıştır. Örneğin, 1899 yılında Kudüs müftüsü olarak görev yapan Hüseyinzade Tahir Efendi, vazifesini iyi niyetle yürüttüğü ve şehirdeki gayrimüslim milletlerin ruhani reislerine karşı birleştirici bir tutum sergilediği gerekçesiyle ikinci dereceden mecidiye nişanıyla taltif edilmişti.⁷¹ Benzer bir taltif de Birinci Dünya Savaşı başlarında o dönemde Kudüs belediye reisi olan Hüseyinzade Haşim Efendi'ye yapılmıştı. Haşim Efendi savaş esnasında ordunun ihtiyaç duyduğu erzak ve levazımı tedarik ederken göstermiş olduğu gayret nedeniyle üçüncü rütbeden mecidiye nişanı ile taltif edilmişti.⁷²

Hüseyinî ailesi bu dönemde sadece Kudüs'ün değil, Gazze'nin de müftülük makamını ellerinde bulunduruyordu. Gazze, Kudüs sancağının bir kazasıydı ve ailenin diğer bir üyesi olan Mehmed Hanefi Efendi Gazze müftüsü olarak görev yapıyordu. Gazze müftülüğü esnasında kendisiyle ilgili yapılan bir şikâyet İstanbul'a kadar ulaştıysa da, Kudüs Sancağı İdare Meclisi tarafından Mehmed Hanefi Efendi'nin liyakat, ehliyet ve ahlakına itimat edilen bir şahıs olduğu yönünde bir mazbata gönderilmesi üzerine

⁶⁹ Karen Armstrong, *Jerusalem: One City, Three Faiths* (New York: Ballantine Books, 1996), 359; Abu-Manneh, "Jerusalem in the Tanzimat Period," 40-42.

⁷⁰ Pappe, *The Rise and Fall of a Palestinian Dynasty*, 81.

⁷¹ BOA, İ.TAL, 169/34, 17 Zilkade 1316 (29 Mart 1899).

⁷² BOA, İ.TAL, 496/39, 3 Zilkade 1332 (23 Eylül 1914).

Dâhiliye Nezareti, mahallinden bu tür şikâyetlere itibar edilmemesi yönünde görüş bildirerek meselenin büyütülmemesini istemiştir.⁷³

Kudüs nakibüleşrafılık makamı da 19. yüzyılın sonlarından itibaren Hüseyinî ailesinin kontrolündeydi ve bu dönemde Kudüs'teki seyyid ve şeriflerin temsilcisi Abdülatif Efendi idi.⁷⁴ Kudüs'ün yanı sıra Gazze nakibüleşraf kaymakamlığının da 19. yüzyılın sonlarına doğru Hüseyinî ailesinin uhdesinde olduğunu görüyoruz. 1890'lı yıllarda bu görevi ailenin önemli isimlerinden Hüseyin Tevfik Efendi üstlenmişti. Hüseyin Tevfik Efendi 1893 yılında Babiâli'ye gönderdiği bir arizada, kendilerinin Hz. Hüseyin sülale-i tahiresinden geldiklerini ve dedeleri gibi din ve ilme hizmet ettiklerini ifade ettikten sonra büyük dedeleri Seyyid Abdullah el-Hüseyinî'nin Sultan Selim Han'ın Mısır'ı fethi nedeniyle Gazze'yi ziyareti esnasında kendisine hizmette bulunduğunu, yine başka bir dedesi olan Gazze eski müftüsü Seyyid Ahmed Muhyiddin el-Hüseyinî Efendi'nin de Sultan Abdülmecid'e hizmet ettiğini belirterek Hüseyinî ailesinin bütün imkânlarıyla fakir ahaliye yardımcı olmaya çalışırken Kudüs Mevki Kumandanı Rüstem Paşa'nın halkı aileye karşı kıskırttığından yakınmıştır. Ayrıca sarraf esnafından olup kötü ahlakı ile meşhur olan ve fıkıh ilminden başka bir alanda derin bilgisi bulunmayan Muhammed Sadullah Bey'in

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 8,
39-75

⁷³ BOA, DH.MKT, 2013/130, 1 Rebiulâhir 1310 (23 Ekim 1892); DH.MKT, 54/14, Lef.2, 19 Mayıs 1309 (21 Mayıs 1893).

⁷⁴ BOA, İ.ML, 51/6, 7 Rebiulâhir 1320 (14 Temmuz 1902). Başarısından dolayı Hüseyinzade Abdülatif Efendi'ye takdim edilen payelerle ilgili bkz. BEO, 1590/119239, H. 1318 (1900); BEO, 1914/143550, H. 1320 (1902). Ayrıca Abdülatif Efendi'nin kendisine maaş tahsisi ile ilgili İstanbul'a gönderdiği arzuhal hakkında bkz. BOA, İ.ML, 51/6, Lef.2, 17 Ramazan 1319 (28 Aralık 1901). Abdülatif Efendi, 20. yüzyılın başlarında nakibüleşraf sıfatıyla Kudüs Sancağı İdare Meclisi'nde aza olarak bulunmak istediğini belirtmiş ve onun bu talebi Şûrâ-yı Devlet'te dahi görüşülmüş, ancak bunun uygun olmadığına karar verilmişti. Abdülatif Efendi'nin bu talebiyle ilgili yazışmalar için bkz. BOA, DH.MKT, 579/26, H. 1320 (1902); DH.TMIK.S, 48/42, H. 1321 (1903); ŞD, 2296/39, H.1321 (1903); BEO, 2224/166788, H. 1321 (1903).

Kudüs Mutasarrıfı Faik Bey ile eski Şeyhülislam Hayrullah Efendi'nin teşvikiyle Gazze Kazası müftülüğüne tayin edildiğinden bahisle bu zatın görevden alınmasını istemiştir.⁷⁵

Bunların yanında, Hüseyinî ailesi şehrin idari hayatında da aktif rol oynamıştır. Kudüs'te belediye idaresinin tesisiyle bu makam bir süre Halidî ailesinin tasarrufunda kalmış, ancak 19. yüzyılın sonlarında Hüseyinîlere geçmiş ve bölgede Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesine kadar da kendilerinde kalmıştır.⁷⁶ Denilebilir ki, Hüseyinî ailesi 19. yüzyılın son çeyreğinden Birinci Dünya Savaşı'nın başlarına kadar Kudüs ve çevresinde oldukça aktif bir konumda idi ve aile üyeleri Kudüs'ün aşar mültezimliğinden⁷⁷ belediye meclis başkanlığına,⁷⁸ vakıfların idaresinden⁷⁹ bidayet mahkemesi üyeliğine,⁸⁰ kutsal mekânların hizmetkârlığından müderrisliğe⁸¹ ve hatta bölgenin maden işletmeciliğine⁸² kadar hemen her alanda varlık göstermişlerdi.⁸³

⁷⁵ BOA, HR.TO, 398/43.

⁷⁶ BOA, İ.TAL, 496/39.

⁷⁷ BOA, BEO, 2165/162313, 27 Ağustos 1319 (9 Eylül 1903).

⁷⁸ BOA, DH.MKT, 2157/62.

⁷⁹ BOA, DH.MKT, 362/39.

⁸⁰ BOA, DH.SAİDd., 112/37.

⁸¹ BOA, BEO, 2580/193461.

⁸² Kudüs'ün Eriha ve Halilürrahman bölgelerinde çıkarılan petrol, bitüm (Yerin altında bulunup sıvı ve sarımtırak veya katı ve kara bir durumda çıkarılan madde olup asfalt yol yapılırken kullanılan önemli bir madendir.) ve asfalt madenlerinin taharri (madenin aranması) imtiyazı bu dönemde Hüseyinî ailesinden İsmail Hakkı Efendi'nin uhdesinde idi. İsmail Hakkı Efendi pek çok noktada bu madenlerin taharri imtiyazını elinde bulunduruyordu. 1914 yılında bütün bu imtiyazları Amerikalılara devredecektir. Detaylı bilgi için bkz. BOA, MV, 185/30; 186/7; 189/69, 189/70; 189/71; 189/72; 189/73; 189/74; 190/29, H. 1332 (1914). Bu hususla ilgili ayrıca bkz. BOA, BEO, 4294/322027; 4295/322063; 4295/322065; 4295/322066; 4295/322067; 4295/322068.

⁸³ Hüseyinzade Mehmed Salih Efendi, Kudüs civarında bulunan Beyt-i Safaka karyesinde bir bina inşa etmişti. BOA, ŞD, 2621/7. Bu araziye daha sonra başka binalar da eklenecek

Sonuç

Kudüs'ün 18. ve 19. yüzyıl sosyal ve dinî hayatında Hüseyinî ailesinin ayrı bir yeri vardır. Hüseyinîler Hz. Peygamber'in soyundan geldikleri için bölge halkı kendilerine daima hürmet etmiş; aile üyeleri de hem bu sahip oldukları durumu, hem de Kudüs'ün Müslümanlar nazarındaki önemini dikkate alarak şehrin sosyal ve dinî hayatında etkin olmak için büyük gayret sarf etmişlerdir.

Kudüs'teki bazı makamlara (nakibüleşraflık, müftülük, şeyhülharemlik, türbedarlık ve vakıf mütevelliliği gibi) sahip olmanın ailelere geniş imkânlar sağlaması nedeniyle şehrin önde gelen aileleri bu vazifelere talip olmakta kayıtsız kalmamışlar ve kimi zaman aktif, kimi zaman da pasif bir şekilde rekabet içerisine girmişlerdir. Hüseyinîler, aileler arası rekabetin baş aktörü olarak öne çıkmıştır ve bu hususta onlara karşı en fazla Halidî ve 'Alamî gibi Kudüs'ün diğer önde gelen aileleri mücadele vermiştir. İncelediğimiz dönemde, Osmanlı idarecilerinin aileler arasındaki mücadelede, buna Tanzimat dönemi de dâhil, aşırı sert tedbirler almadıkları, böylesine kutsal bir beldenin sosyal ve dinî dokusuna zarar vermeden zikredilen vazifeleri bu ailelere tevcih ettikleri görülmektedir. Ancak, 18. yüzyılın başlarında meydana gelen Nakibüleşraf İsyanı, 1831-40 yılları arasında şehrin İbrahim Paşa tarafından işgali ve Fransız bayrağı meselesi gibi etkisi büyük olan hadiseler esnasında hatalı bulunan aileler Osmanlı idarecileri tarafından yaptıklarına bir karşılık olarak bu tür vazifelerden bir süre uzak tutulmuşlardır.

Tanzimat reformlarıyla başta Kudüs olmak üzere bölgedeki yerel güçlerin etkisi kırılmaya ve merkezî idare güçlendirilmeye çalışılsa da, 18. yüzyılın başlarından 20. yüzyılın başlarına kadar geçen süreçte Kudüs'ün sosyal ve dinî hayatında Hüseyinî ailesi daima yer almıştır. II. Abdülhamid'in

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 8,
39-75

ve ailenin bu yatırımı ileriki yıllarda prim yaparak varislerine büyük gelir getirecekti. Pappe, *The Rise and Fall of a Palestinian Dynasty*, 82.

bu aileye yakın durması sayesinde ise Hüseyinler Kudüs'ün neredeyse tüm alanlarında (nakibüleşraflık, müftülük, vakıf mütevelliliği, madencilik, belediye reisliği, meclis azalığı gibi) etkin bir konuma gelmişlerdir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

I. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Mustafa II, (AE.SMST II), 39/3808.

Bâbıali Evrak Odası Evrakı (BEO), 283/21210; 1272/95352; 1590/119239; 1914/143550; 2165/162313; 2224/166788; 2580/193461; 4294/322027; 4295/322063; 4295/322065; 4295/322066; 4295/322067; 4295/322068.

Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A.DVNS. MHM.d.), 96/576.

Cevdet Maliye (C.ML), 375/15416.

Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH.MKT), 54/14, Lef.2; 362/39; 579/26; 2013/130; 2157/62.

Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyesi (DH.SAİDd.), 7/451; 9/687; 69/475; 112/37; 80/91.

Dâhiliye Nezareti Islahat Evrakı (DH.TMIK.S), 48/42.

Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi (HR.MKT), 5/19.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR.TO), 398/43.

Hatt-ı Hümayun (HAT), 511/25070.

İrade Maliye (İ.ML), 51/6, Lef.2.

İrade Taltifat (İ.TAL), 169/34; 496/39.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV), 185/30; 186/7; 189/69, 189/70; 189/71; 189/72; 189/73; 189/74; 190/29.

Sadaret Divan Mukavelenameler (A.DVN.MKL), 72/7.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD), 2296/39.

II. Kudüs Şer'iyye Sicilleri (KŞS): Defter No 278, sayfa 32 (278/32); 278/41; 278/70; 295/23; 295/99; 297/149; 319/74; 321/75

Kitap ve Makaleler

Abu-Manneh, Butrus. "Four Letters of Sayh Hasan al-Attar to Sayh Tahir al-Huseynî of Jerusalem." *Journal of Arabica* 50, sayı:1 (Ocak 2003): 79-95.

———. "Jerusalem in the Tanzimat Period, The New Ottoman Administration and Notables." *Die Welt des Islam* XXX, (1990): 1-44.

———. "The Husaynis: The Rise of a Notable Family in 18th Century Palestine." *Palestine in the Ottoman Period Political, Social and Economic Transformation*. Editör: David Kushner, 93-108. Jerusalem: Yad Izhak Ben-Zvi, 1986.

Ahmed Lütî Efendi. *Vak'a-nüvis Ahmed Lütî Efendi Tarihi* 9. Editör: M. Münir Aktepe, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984.

Armstrong, Karen. *Jerusalem: One City, Three Faiths*. New York: Ballantine Books, 1996.

Avcı, Yasemin. *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)*. Ankara: Phoenix Yayınları, 2004.

Baer, Gabriel. "Jerusalem's Families of Notables and the Wakf in the Early 19th Century." *Palestine in the Ottoman Period Political, Social and Economic*

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 8,
39-75

Transformation, Editör: David Kushner, 109-122. Jerusalem: Yad Izhak Ben-Zvi, 1986.

Beydilli, Kemal. “Yeni Osmanlılar Cemiyeti.” *TDV İslam Ansiklopedisi* 43. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı 2013, 430-433.

———. “Selim III.” *TDV İslam Ansiklopedisi* 36. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı 2009, 420-425.

Cline, Eric H. *Jerusalem Besieged from Ancient Canaan to Modern Israel*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2004.

Eliav Freas, Erik. “Ottoman Reform, Islam and Palestine’s Peasantry.” *Arab Studies Journal*, 18, sayı:1 (Güz 2010): 196-231.

Kılıç, Rüya. *Osmanlı’da Seyyidler ve Şerifler*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.

Kupferschmidt, Uri. *The Supreme Muslim Council: Islam Under the British Mandate Palestine*. Leiden: E.J. Brill, 1987.

Özcan, Abdülkadir. “Edirne Vak’ası.” *TDV İslam Ansiklopedisi* 10. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, 445-446.

Pappe, Ilan. *The Rise and Fall of a Palestinian Dynasty, The Husaynis 1700-1948*. California: University of California Press, 2010.

Philipp, Thomas. *Acre: The Rise and Fall of a Palestinian City, 1730-1831*. New York: Columbia University Press, 2001.

Rozen, Minna. “The Naqib al-Ashraf Rebellion in Jerusalem (1702-1706) and Its Repercussion on the City’s Dhimmis.” *Asian and African Studies* 18, sayı:3 (1984): 249-270.

Sarıcık, Murat. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Nakibü’l-eşrâflık Müessesesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.

Steih, Abdalqader. “18. Yüzyılın İlk Yarısında Kudüs Sancağı’nda Merkez ve Çevre İlişkisi Bağlamında Osmanlı Devleti ve Yerel Güçler.” *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 8, (Güz 2016): 241-257.

Şimşek, Muttalip. "Osmanlı Devleti'nde Nakibüleşraflık Müessesesi ve Bu Müesseseye Bağlı Kaymakamlıklar (19. Yüzyıl)." *Tarihin Peşinde* 19, (Nisan 2018): 401-431.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1965.

———. *Osmanlı Tarihi V*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1947.

Winter, Michael. "The Ashraf and the Naqib al-Ashrâf in Ottoman Egypt and Syria: A Comparative Analysis." *Sayyids and Sharifs in Muslim Societies, The Living Links to the Prophet*, Editör: Morimoto Kazuo, 139-158. New York: Routledge, 2013.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 8,
39-75

